

**Güneş IŞIKSEL* “BAKİ NE DEMEK LAZIMDIR
SİZLERE MAHFİ OLMAYA?” OSMANLI
HANEDANI'NIN KADIN ÜYELERİ VE DİPLOMASI
(XIV.-XVI. YÜZYILLAR)****

Çeviren: Mahmut Halef CEVRİOĞLU***

Osmanlı Devleti'nin dış politikasının oluştuğu kuruluş döneminde kadınlar kendilerine ne denli yer buldu? Şayet bu soru kadınların diplomatik bir aracı ya da elçi kisvesi altında politikaya dâhil olup olmadıklarına cevap bulmayı hedefliyorsa, yanıt olumsuz olacaktır. Zira bir istisna hariç, kaynaklar bu meyanda bir veri sunmamaktadır. Ancak diplomasinin tanımını müzakere etmek olduğu kadar bir nüfuz oyunu olacak şekilde genişletirsek, hanedanın kadın üyelerinin diploması alanında hatırı sayılır bir rol oynadığı söylenebilir. Hatta, kimilerinin etkin bir konumda olduğunu; kocaları, oğulları ve babaları üzerinden nüfuzlarını hissettirebildiklerini ya da, bilakis, siyasi sermayelerini muhafaza etmek için onlara muhalefet ettiklerini göreceğiz.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin ilk üç asrında öne çıkan iki farklı döneme ait örnekleri sunuyoruz. Osmanlı Emirliği'nin hem Balkanlar hem de Anadolu üzerinde tahakküm kurmaya başlayan bir siyasi varlığa tedrici dönüşümünü kapsayan ilk dönem için, çoğunlukla siyasi evlilik hesaplarında bir nesne olarak değerlendirilen ve diplomatik meselelerde daha ziyade ikincil konuma sahip olan kadınların rolünü inceleyeceğiz. Osmanlı Devleti'nin siyasi-idari teşekkülündeki değişimlere sahne olan ikinci dönemdeki örnekler ise devletlerarası ilişkilere yönelik kararlarda payı bulunan ve gerek diplomatik haberleşme yoluyla gerekse Bâb-ı

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, gunes.isiksel@medeniyet.edu.tr

** Bu metnin orijinali şu künyeye yayımlanmıştır: «Qu'y-a-t-il à dire de plus pour que rien ne vous reste caché?». Les membres féminins de la dynastie ottomane et la diplomatie (XIVe-XVIe siècle)», Mahdi Jerad (haz.), *Femme et diplomatie aux époques moderne et contemporaine*, Tunis: Latrach édition, 2017, s. 25-36.

*** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, halefcevrioglu@gmail.com.

Humayun nezdindeki elçilerle düzenli görüşme yoluyla diplomasinin bir parçası olan kadın hanedan üyelerinden oluşacaktır.

1. Osmanlı-Bizans Evlilikleri

XIV. Yüzyıl'ın hemen başında Bizans'ın Bitinya Bölgesi'ndeki sınır bölgesinde bir *uç beyliği* olarak doğmuştu Osmanlılar. Gaza anlayışına vurgu yapan ilk Osmanlı vekayinameleri, muhtelif diplomatik pazarlıklarla da dolup taşmaktadır: Bu gazi uç beyleri yeri geldiğinde maharetli diplomatlar da olabilmektelerdi.¹ Öyle ki, Bizans ekabirinin kâh dostu kâh rakibi olarak, Bizans taht kavgalarından istifade etmeyi bilmişlerdir. Hatta Osmanlı ilerleyişi çoğu zaman müzakere yoluyla, bilhassa askeri destek karşılığında edinilen kazanımlarla gerçekleşmişti. Teklif de zaten genel itibariyle Bizans komşularından gelmekte ve evlilik yoluyla kurulan ittifaklar bu müzakerelerin neticesi olmaktaydı.

Aslında Bizans'ın topraklarını muhafaza etme stratejisinin en mühim veçhelerinden biri, etrafında yeni yeşermeye başlamış siyasi yapılarla başarılı bir şekilde evlilik üzerinden ittifak kurmaktı.² 1347 yılında tahta çıktıktan sonra Ioannis Kantakuzenos, Aydın Emiri Umur Paşa aracılığıyla bağlanan ittifaklarını güçlendirmek üzere kızı Teodora'yı Emir Orhan'a (1326-1362) vermişti. Osmanlı emiri, düşün için Silivri'ye kadar prensese eşlik etmesi için İstanbul'a otuz kayak, gösterişli bir süvari alayı ve en kıdemli devlet adamlarını yollamıştı.³

Ertesi yıl Orhan tüm ailesiyle kayınpederini ziyarete Bizans başkentine gitmişti. Av ve ziyafetin keyfi iki hükümdarı da maiyetlerini de birkaç gün boyunca oyalayabilmişti. Bu ziyaret Orhan'a ve elçilerine Bizans törenlerini gözlemlene imkânı vermekle birlikte, Bizans diploması ve teşrifat uygulamalarının Osmanlılar tarafından benimsenmesine de katkıda bulunmuştu.⁴ Oğlu Halil de bir diğer Bizans İmparatoru olan V. Ioannis Palaelogos'un kızı İrene ile evlenmişti. Şüphesiz Teodora Kantakuzenos

¹ Keith Hopwood, “Mudara”, Amnon Cohen, Amy Singer (haz.), *Aspects of Ottoman History*, Jerusalem, Magnes Press, 1994, s. 154-161.

² Ruth Macrides, “Dynastic Marriages and Political Kinship”, S.H. Rapp Jr., L. Garland (haz.), *Byzantine Diplomacy*, Aldershot, Ashgate, 2001, s. 263-80.

³ Anthony Bryer, “Greek Historians of the Turks: the Case of the First Byzantin-Ottoman Marriage”, *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to Richard W. Southern*, Oxford: Oxford University Press 1981, s. 471-493.

⁴ Emir Orhan ve Bizans İmparatoru arasındaki münasebetler için, Ernest Werner, “Johannes Kantakuzenos, Umur Paşa und Orchan”, *Byzantinoslavica* XXVI (1965), s. 255-276. Orhan'ın halefi olan I. Murad bu evlilikten doğmuş değildi; ancak onun da annesi bir Bizans soylusunun (Yarhisar Kalesi'nin *tekfuru*) kızıydı: Franz Babinger, “Nilufer Hatun”, *Encyclopédie de l'Islam* [III° éd.].

Cevrioglu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

ve İrene Palaeologos, Bizans kültürel adetlerinin Osmanlı sarayına getirilmesinde başı çekmişlerdir. Orhan'ın oğullarından Yakup'un da keza V. Ioannis'in bir diğerkızıyla evlenmiş olduğu iddia edilir.⁵

2. Evlilik İttifakları Üzerinden Balkan Birlikteliği: Bir Hükümdarlar Cemiyeti mi?

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlıların bağlamış olduğu evlilik akitleri sayısal artış göstermiştir. I. Murad (1362-1389) babasının izinden gitmiş ve 1378'de Bulgar Çarı İvan Aleksander Asen'in (1310?-1371) kızı Kera Tamara ile evlenmiştir. Böylece müstakbel Bulgar Çarı İvan Şışman'ın (1350-1395) eniştesi olmuştur. Tamara'nın üvey kardeşi Keraca Mariya ise Bizans İmparatoru IV. Andronikos Palaeologos'un (1348-1385) eşiyken, kuzeni V. Stefan Uroş (1336-1371) Sırp Kralı olmuştur. Bu dönemde Balkanlar'daki hanedan evlilikleri genellikle bir siyasi ittifakın ya da askeri mağlubiyetin akabinde gerçekleşmekteydi. Bu meyanda eşler bir ihtilaf durumunda bir bakıma garanti, hatta rehine vazifesi görmekteydi.⁶

Bu siyasetin en belirgin örneği ise kesinlikle Sırp Kralı Lazar Hrebeljanoviç'in (1329-1389) kızı Maria Olivera'nın, babasının Kosova Meydan Muharebesi'nde mağlubiyeti ve vefatını takiben 1389 yılında I. Bayezid ile evlenmesi olmuştur. Bu vesileyle Lazar'ın oğlu Stefan Lazareviç (1374-1427) sultanın kayınbiraderi ve tedricen de vassalı olmaktadır.⁷ I. Bayezid Niğbolu Muharebesi'nden (1396) galip ayrıldıysa, bunu büyük ölçüde kayınbiraderi Sırp prensinin desteğine borçluydu.⁸ Aslında Prenses Olivera ve haliyle Stefan Lazareviç sayesinde I. Bayezid Balkan siyasi yaşamında baskın bir konum elde edebilmişti. Timurlenk'e karşı 1402'deki savaşında kendisine en büyük desteği yine Stefan Lazareviç ve Hıristiyan akrabaları sağlamıştı.⁹ Benzer şekilde I. Mehmed

⁵ Bryer, “Greek Historians of the Turks”, s. 491-492.

⁶ John Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994, s. 220-222.

⁷ Olga Ziroyeviç, “İki Osmanlı Padişahı İle Evlenen İki Sırp Prensesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (1968), s. 52-56; Halil İnalçık, “Bayezid I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. III, s. 267.

⁸ Emanuel Constantin Antoch, “Les expéditions de Nicopolis (1396) et de Varna (1444): une comparaison”, *Medievalia Transilvanica*, IV (2000), s. 28-74.

⁹ Bu muharebeye dair: Marie Mathilde Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Bükreş: Monitorul Oficial si Imprimeriile, 1942; Halil İnalçık, “Bâyazîd I”, *EI²*, c. I, s. 1118-1119.

Cevrioglu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

(1413-1421), Osmanlı tahtına çıkabilmek için mücadele ettiği kardeşi Musa karşısında Sırp askeri birliklerine güvenebilmişti.¹⁰

Âl-i Osman'ın Hıristiyan bir hanedan ile son evlilik bağı, 1433'te II. Murad ile Sırp despotunun kızı Mara Brankoviç (1416-1487) arasında gerçekteşmişti.¹¹ Bu son evlilik, yeni zevce aracılığıyla Balkanlar'ın bazen rakip bazen de müttefik olan iki ailesinin aralarında barışçıl değilse de sakin bir rabıta kurma arzusuna işaret etmektedir.

3. Anadolu Beylikleri Arasında Evlilik Bağları

Hanedan evlilikleri, Osmanlı Devleti'nin doğu siyasetinde de benzer şekilde önemli bir rol oynamaktaydı. I. Murad, oğlu I. Bayezid ile Germiyan Beyi Süleymanşah'ın kızı Devlet Hatun'un nikâhını ayarlamıştı. Bu evlilik sayesinde sultan yalnızca güney komşusuyla barışçıl ilişkiler tesis etmekle kalmıyor, ayrıca Anadolu'nun süfi aristokrasisi ile de hısımlık kuruyordu: I. Bayezid'in ilk zevcesi, Mevlevi dervişliğinin kurucusu olan Mevlana Celaleddin Rumî'nin oğlu Sultan Veled'in torunuydu.¹² Devlet Hatun'u istemek için Murad hem Bursa kadısı Hoca Efendi'yi, hem mir-alemi Aksungur'u hem de çavuşbaşısı Timurhan'ı Germiyan Emiri'ne yollamıştı. Süleymanşah, sultanın elçilerine latif bir muameleyle birlikte, mirahurunun eşlik ettiği kızını emanet etmiştir. Bursa'da büyük şaşaa ile gerçekteşen düğünde boy gösteren ekâbir arasında Aydın, Menteşe, İsfendiyyar ve Karaman emirlerinin elçileri, yani Batı Anadolu Türkmen emirlerinin temsilcileri de yer almaktaydı. Osmanlı önde gelenleri ve Anadolu beyliklerinin elçileri yeni evli çiftte kıymetli hediyeler takdim etmişlerdi.¹³ En göze çarpan hediye ise bey kızının çeyiziydi ki, Osmanlı-Germiyan hududundaki Eğriğöz, Tavşanlı ve Simav gibi kilit kalelerin anahtarlarını ihtiva etmekteydi. 1390 yılında I. Bayezid bu çeyiz sayesinde Germiyan emirlerinin geniş mülkünü ilhak etti.¹⁴

¹⁰ Dimitris Kastritsis, *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman. Civil War of 1402 -1413*, Leiden: Brill, 2007, s. 207-220.

¹¹ Halil İnalçık, “Murad II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, s. 167-170. Mara için, Mihailo Popovic, *Mara Branković: eine Frau zwischen dem christlichen und dem islamischen Kultur kreis im 15. Jahrhundert*, Mainz-Ruhpolding, Verlag Franz Philipp Rutzen; in Kommission bei Harrassowitz Verlag: Wiesbaden, 2010.

¹² Halil İnalçık, “Murad I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, s. 165.

¹³ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, F. Reşit Unat-M. Altay Köymen (haz.), c. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 204-207.

¹⁴ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1974, s. 61-66.

XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar Anadolu beyliklerinin mensuplarıyla evlilik akdetmeye devam ettiler. Bu hususta -bölgenin en güçlüleri olan- iki hanedan imtiyazlı konumdaydı: Karamanoğulları ve İsfendiyarogulları. İlkinden başlayacak olursak, en eski tarihli Osmanlı-Karamanoğlu evliliği I. Murad'ın kızı Nefise Melek Hatun ile Alaeddin Ali Bey arasında gerçekleşmişti;¹⁵ ardından I. Mehmed'in¹⁶ yedi kızından üçü Karamanoğulları'yla evlendi. İsfendiyarogulları ile kurulan evlilik ittifakları ise üç kuşağa yayılmıştı. Önce, I. Mehmed'in iki kızı (Selçuk Hatun ve Sultan Hatun) İsfendiyarogulları'na gelin gittiler (İbrahim Bey ve Kasım Bey).¹⁷ Selçuk Hatun'un oğlu, babası İbrahim'in ardından bey olup II. Murad'ın kızlarından biriyle evlendi.¹⁸ Bu birliktelikten doğan Hasan Bey de aynı yolu izleyip bir Osmanlı hanım sultanıyla, yani II. Mehmed'in kızlarından biriyle evlenmişti.¹⁹

II. Murad toplamda üç defa evlenmiştir. İlk evliliği Dulkadiroğulları'ndan kuzini Alime Hatun'laydı. Sonra İsfendiyar Beyliği'nin hanzadesi Tacünnisa Hatice Halime Hatun ile evlenmişti. Son evliliği ise, gördüğümüz üzere Sırp Despotu'nun kızı Mara Brankoviç'leydi (1416-1487).²⁰

Osmanlı Divanı bu tarz hısımlık bağlarının sadece barış anlaşmaları ve ittifakları takviye etmekle kalmadığını, aynı zamanda veraset hakkı kazandırdığını da fark etmişti. Yani hısımlık bir yandan sulhu idame ettirip ittifak bağlamak için bir araçken, diğer yandan yeni ihtilafların ya da toprak iddialarının kökeni olabiliyordu. Bu ikilem, evlilikleri dış siyasetin öngörülemez unsuru haline getirmekteydi. Örnek vermek gerekirse: 1376'da Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey, Melek Hatun'u babası I. Murad'dan istemiş ve evlenmişti.²¹ Birkaç yıl sonra Karaman Beyi, kısa süre önce Osmanlı toprağına dâhil edilmiş olan Ankara'ya saldırmış, bu da

¹⁵ Neşri, *Cihân-nümâ*, s. 107-108; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları. Vâlide Sultanlar, Hâtuñlar, Hasekiler, Kadıñefendiler, Sultañefendiler*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2009, s. 52-58.

¹⁶ *Cihân-nümâ*, s. 267; Çağatay M. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 12-13; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, s. 88.

¹⁷ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 11-13; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, s. 78-88.

¹⁸ Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, s. 106.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Halil İnalcık, “Murad II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, s. 167-170; Popovic, *Mara Branković*.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Tarihinin İlk Devrelerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi”, *Belleten*, XXI/81 (1957), s. 173-188.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

Osmanlı sultanını Orta Anadolu'ya bir sefer başlatmaya sevk etmişti. I. Murad, ancak Melek Hatun'un Osmanlı başkenti Bursa'ya derhal elçi olarak gelmesi sayesinde askerî harekâttan vazgeçmiştir.²² Başka bir deyişle, bu ittifakların etkilerini öngörmek ya da kontrol edebilmek çoğunlukla güçtü.²³

II. Mehmed (1451-1481), yani Fatih Sultan Mehmed, hanedan evliliğinden doğmuş değildi. Annesi Kastamonulu Hüma Hatun bint-i Abdullah, II. Murad'ın cariyelerindendi. Ayrıca, evlilik ittifaklarına bir nihayet verip kölelerle birlikteliği yeğlemeye başlayan II. Mehmed olmuştur: Hanedanın erkek mensupları cariyelerle, kadın üyeleri de sultanın *kulları* ile evlenecekti. Leslie Peirce bu doğrultuda her cariyeden sadece bir erkek çocuk olacak şekilde erkek verasetini garantiye alacak bir uygulamanın varlığına dikkat çekerken, Osmanlı sultanlarının nikahlı eşlerinin bu veraset ve üreme sisteminin dışında bulduklarını belirtmektedir.²⁴ Her ne kadar sistemin gelişme sürecindeki deneme-yanılmalar uygulamada bir miktar esneklik sağlamışsa da, akabinde gelen hükümdarlarda bu durum da sona ermiştir. Sultan I. Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), sonraki dönemler için referans noktası teşkil edecek daha katı bir uygulama tesis etmişlerdir.

4. Yeni Oyun: Diplomat Libası ve Tavrında Valide Sultanlar (ve Bir Hanım Sultan)

Bir asırlık sükûnun ardından tekrar hanedan kadınlarının diploması sahnesine çıkışını izlemek için XVI. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekecektir. Mamafih bir yüzyıllık süre zarfında, modelin evrilmiş olduğunu görmekteyiz: Kuruluş dönemindeki örneklerde kadın hanedan mensupları diplomaside ikincil bir role sahipken, 1550'lerden itibaren valide sultanlar -ve hatta bazen Osmanlı hanım sultanları- göz ardı edilmeyecek bir konum üstlendiler. Yalnızca İstanbul'da mukim yabancı elçilerle temasa geçmekle kalmıyor, aynı zamanda bunlar ya da Osmanlı elçileri aracılığıyla yabancı saraylarla da irtibat kurabiliyorlardı. Hürrem -ya da Batılılara göre Rokselana- isimli Ruthenya kökenli cariyeye, ilk oğlunun 1521'de doğumu üzerine Sultan Süleyman'ın hareminded

²² Neşri, *Cihâmmümâ*, s. 267

²³ Juliette Dumas, “Des esclaves pour époux...Stratégies matrimoniales dans la dynastie ottomane (mi-XIVe - début XVIe siècle)”, *Clio. Femmes, Genre, Histoire*, 34 (2011), s. 255-275.

²⁴ Leslie P. Peirce, “The Family as Faction: Dynastic Politics in the reign of Süleyman”, Gilles Veinstein (haz.), *Soliman le magnifique et son temps*, Paris: La Documentation Française, 1992, s.105-116.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

ehemmiyet kazanmaya başladı. 1534'ten sonra da haremın bir anlamda hâkimi olmuştı. Çünkü Süleyman XV. yüzyıldan beri Osmanlı sultanlarının yapmadığı bir şeyi yapmış ve cariyesi Hürrem'e nikah kıymıştı. Hürrem, *haseki* sıfatıyla da taçlandırılan bu gözde konumunu 1558'deki vefatına kadar muhafaza edecekti.²⁵ Hürrem'in istisnai durumunun, nüfuzunu hatırı sayılır biçimde hissettirdiği iç siyasette olduğu kadar, imparatorluğun diplomasisinde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bunu yalnızca -birazdan değineceğimiz- Lehistan ile ilişkilere müdahalesi değil, Safevi Şahı'nın kız kardeşi Sultanum ile irtibatının gösterdiği üzere Safevi Hanedanı'nın üyeleriyle olan ilişkileri de göstermektedir.²⁶

5. Sigismund-August ile Mukatebat

Hürrem Sultan, Lehistan Kralı Büyük Sigismund'un (1506-1548) oğlu ve halefi Sigismund-August'un (1548-1572) tahta çıkışını 1549'da yolladığı iki mektupla kutlamıştı (Ek I ve III). İkinci mektubunda, kralın yolladığı mektubu aldığını belirtip kocasının kendisine duyacağı babacan muhabbet hususunda krala güvence vermişti. “Bu mektub-ı muhabbet boş ellerde kalmasın diye” hediye olarak birkaç kişisel eşya yolladığını da haber vermekteydi. Sultan Süleyman ve Hürrem'in tek kızı olan hanım sultan Mihrimah'ın aynı vesileyle yazmış olduğu iki mektubun sedası da annesininkileri aksettirmekte ve Osmanlı idaresinin Lehistan sarayıyla adeta ailevi bir ilişki tesis etmek istediğini hissettirmektedir (Ek II).²⁷

Bu mektuplarda nelerin mevzu bahis olduğuna gelirse, öncelikle kadirşinaslık ve muhabbet tabanlı bir çeşit “bağ” kurmak istendiği gözlenebilir. Hürrem ve Mihrimah şahsi hissiyatlarını itibarlandırmaya çalışmışlardır. Yine de, bu bağın inşasında ikincil bir rol oynadıklarını tebarüz ettirmekten kaçınmamışlardır. Mektuplardaki birinci tekil şahısta çekilen fiiller, kadınların rollerini açığa çıkartır: Hürrem ve Mihrimah Sultan Süleyman'ın dostane duygularına dair güvence veriyor ve böylece

²⁵ Susan Skilliter, “Khurram”, *Encyclopédie de l'Islam* [IIe éd.], cilt. V, s. 66-67.

²⁶ Feridun Bey, *Mecmû'a-i Munşe'atü's-selâtin*, İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1247 [H], s. 65-66. Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı-Safevi ilişkileri için bkz.: İ. Kaya Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 48-55.

²⁷ Bu mektuplar yayınlanmıştır, Nejat R. Uçtum, “Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar”, *Bellefen* 44\176 (1980), s. 697-715 ve Hacer Topaktaş, Ahmet Aslantürk, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)*, İstanbul: Okur Kitaplığı 2014, vesikalar: 56, 57, 60 ve 61. Bu dönemde Osmanlı-Lehistan ilişkileri üzerine Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations, 15th-18th Century: An Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents*, Leiden: Brill, 2000, s. 116-120.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı’nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

eşleriyle -Mihrimah sadrazam ile evliydi- Lehistan arasında imtiyazlı bir teşrik-i mesai ihdas etmeye çabalıyorlardı. Metinlerin neredeyse hissî denebilecek müşfik tonu ve daha da önemlisi teşrifat hitaplarının bulunmayışı²⁸ bu irtibatın şahsi niteliğinin altını çizmekte ve paradoksal olarak kadınların yarı-resmi konumlarını ön plana çıkarmaktadır.

Hürrem ve Mihrimah’ın bu dört mektubu, dostluğa dair harciâlem unsurların listesi gibidir: Birinci elden yazılmış mektupların teatisi, empati (saltanat kadınları muhataplarının iyi haberlerine sevinmekte ve kötü olanlarına üzülmektedir), yardım önerisi ve mukabele. Mektuplarda sözdizimi belli ölçüde serbestleşip doğallaşır ve konuşma diline yaklaşır. Eskatokolde [yazı sonu] olsun metnin merkezinde olsun sadakate, muhabbete ve minnettarlığa ilişkin mübalağalı ifadeler bolca karşımıza çıkar. Mektupları yazanların şahsi duygularına yer vermeleri aslında bir samimiyet ambiansı meydana getirir. Tarifi mümkün olmayan yoğun duygulara (“*kalem ile tahrir e kabil değıldir*”) değinilirken, “eşyalar ve tesiri altında kalmanlar” (*effets*), en iyi ihtimalle, iyi niyet göstergeleri olarak beliriyordu.

Hürrem ve Mihrimah her ne kadar yumuşak başlı, edilgen bir üslup takınsalar da, çok da alçak perdeden konuşmuyorlardı; Lehistan kralına muhabbetlerini arz ettiklerinde dahi kendi ihtişamlarını hatırlatmaktan geri kalmamaktalardı. İmzaları mektupların muhtevastındaki itaat bağıını yinelemekte ve hizmet mefhumu üzerinde tekrar yoğunlaşmaktaydı. Eskatokol ya da kapanış formüllerinde olduğu kadar, hizmetkârlık tonu metnin gövdesinde keza sadakat, adanmışlık ve bağılılık ifadelerine dönüşmektedir. Hükümdarlar arasında teati edilen nâmelerin aksine, bu mektuplar tarihlendirilmemiştir. Bu da şüphesiz kadınların mektuplarının, siyasetin resmî temposunun kıyısında kişiselliklerin ihsas edilebileceğı biçimde tasarlandıklarını göstermektedir.

Bu tarz bir ilişki, aynı edim içinde bir arada bulunabilen ancak tam örtüşmeyen iki tutum olarak yorumlanabilir: bir yandan amaç muhatabı kendisine duyulan saygıyı gösterecek ifadelerle şereflendirmek; diğere yandan daha doğal ve samimi bir tona bürünerek muhatapla aralarında imtiyazlı bir ilişki tesis etmektir. Bu noktada bahsi geçen samimiyetin, büyük ölçüde mahrem kullanım için yollanmış olan hediyelerin takdimiyle takviye edildiğı dikkat çekmelidir. Ayrıca, sultanın ağzından aktarılan

²⁸ XVI. Yüzyıl Osmanlı mektuplaşma stiline ve bilhassa diplomatik vesikalara dair Güneş Işıksel, *La diplomatie ottomane sous le règne de Selim II. Paramètres et périmètres de l’Empire ottoman dans le troisième quart du XVIe siècle*, Louvain-Dudley-Paris: Peeters, 2016, s. 39-43.

yakınlık, önemli bir sembolik boyutu görmeye yardımcı olur: “Eski kralla kardeş gibiydik ve inşallahu’r-rahman bu kral ile de baba oğul gibi olacağız”. Müteveffa kral ile sultan arasındaki bu kurgusal kardeşlik bağı, bir nevi eşitlik ima etmektedir. Öte yandan, sultan ile yeni kral arasındaki sembolik baba-oğul ilişkisi hem Hürrem hem de Mihrimah tarafından bir destek taahhüdü gibi yansıtılmıştır. Böylece ilk mektup değış-tokuşuna atıf yapan valide sultan ve kızı, Kanuni Sultan Süleyman’ın niyetini aktarma yoluyla dolaylı da olsa yeni Lehistan kralının akrabası rolüne bürünüyorlardı.

Kadınların hissiyatlarına sultanlardan, ya da kimi durumlarda sadrazamlardan, daha fazla yer vererek farklı bir *genre* (tür, türce ve de toplumsal cinsiyet) oluşturdukları yorumunu yapmak cazip gelse de hatalı görünebilir. Yani stilistik açıdan mektupların kadınlara özgü bir yazının niteliklerini taşıdığını teşhis etmek kolay değildir; zira erkekler de mektuplarında benzer şekilde mahcubiyet ve tevazu ton ve tutumlarını takınabiliyorlardı. Kadınlar her ne kadar daha şahsi mektuplar yazıyor gibi dursalar da, bu onların erkeklerden daha az “siyasi” karakterdeki çıkarlarıyla ilintili değildi. Mesele daha çok kadınların genel itibariyle erkekler gibi otoriter ve muharrirane bir havaya bürünememeleri ve dolayısıyla ilişkilerini kuvvetlendirmek için farklı stratejiler izlemek zorunda olmalarıydı. Süleyman’ın mektupları ile eşinin ve kızının mektupları arasındaki en dikkate değer fark, kadınların mektuplarında sultanın zikredilmemesi nadirattan iken, sultanın mektuplarında kadınlardan asla bahsedilmemesiydi. Hanedanın kadın mensuplarının ürettiğı mektup dizisinin tamamında Kanuni Sultan Süleyman’a bir referans ve reverans yer almaktadır.²⁹ Sultan Süleyman gerek padişah, gerek koca gerekse baba olarak tüm mektuplarda mevcuttur. Kadınların hissiyatlarını açık ettiğı muhakkaksa da, bunu baskın erkek figürünün mutabık olacağı şekilde yapmaktaydılar.

Bahsi geçen mektupları ulaştıran Hasan Ağa’ya değinecek olursak: Kendisi valide sultanın mutemet bir hizmetkârı olup, sadece mektup taşımakla kalmıyordu. Mektupları tamamlayan sözlü iletileri de (*ağız haberi*) Hasan Ağa aktarmaktaydı. Dönemin mektuplaşma kültürü uyarınca, mektubu uzatmamak ve okuru sıkmamak adına kişisel haberler sıklıkla şifâhen postayla iletene emanet edilirdi.

Gerek Hürrem gerekse kısmen Mihrimah tarafından tatbik edildiğı veçhile yabancı saraylarla kurulan diplomatik mektup teatisi modeli, sonraki valide sultanların döneminde daha üst bir seviyeye taşınmıştı. III. Murad’ın

²⁹ Bkz. Topaktaş ve Aslantürk, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkileri*.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

(1574-1596) annesi Nurbanu³⁰ Venedik Senatosu ile düzenli irtibat içindeyken, III. Mehmed'in (1596-1603) validesi Safiyye İngiltere Kraliçesi I. Elizabet ile yazışmaktaydı (Ek IV).³¹ Muhtemelen Mihrimah'ın diplomatik faaliyeti bir Osmanlı hanım sultanı için istisna değilse de nadirdi. Yine de hanedan başındakiler için bu durum farklıydı: bu tarz diplomatik yazışmalar git gide valide sultanların bir ayrıcalığı olmaya başlamıştı. Tıpkı Hürrem örneğindeki gibi valideler Osmanlı diplomasisinin, elçilerin ziyaret edip danışmayı tercih ettiği azametli kadın simaları haline geldiler.³²

6. Kadınlar, Devlet ve Diploması

Mevcut çalışmada gösterildiği üzere kadınların sulh sürecindeki rolleri farklı düzlemlerde okunabilir. Osmanlı hanedanının kuruluş döneminde hanedan evlilikleri bir diplomatik araç, hatta eşlerin çeyizleri sayesinde bir toprak büyütme mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu evlilik ilişkileri dönemin Avrupa'sında olduğu gibi hükümdarların “kendilerini resmen kardeş gibi”³³ hissettikleri bir “aile”nin vücuda gelmesiyle sonuçlanmadıysa da evlilik anlaşmaları gerçek manada siyasi ve iktisadi bir mutabakat tesis edebilmişti. Öyle ya da böyle bu ittifaklar sistemine bir son vererek Osmanlılar bir yüzyıl boyunca hanedanın kadın üyelerini dış işlerinden tecrit etmiş oluyordular.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hanedanına mensup kadınlar tekrar sahneye çıkmış ve bu sefer kalıcı olmuşlardır. Yine de gücü elinde tutan erkekler gibi kendilerine has bir diplomatik inisiyatifte sahip değillerdi.

³⁰ Nurbanu Sultan'a dair: Benjamin Arbel, “Nur Banu (c. 1530-1583): A Venetian Sultana?”, *Turcica: Revue d'Etudes Turques* 24 (1992), s. 241-259. Mektuplaşmasıyla ilgili: Susan A. Skilliter, “The Letters of the Venetian ‘Sultan’ NürBânû and Her Kira to Venice”, Aldo Gallotta et Ugo Marazzi (haz.), *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli: Herder, 1982, s. 515-536.

³¹ Susan A. Skilliter, “Three Letters from the Ottoman ‘Sultana’ Safiye to Queen Elizabeth I”, S. M. Stern (haz.), *Documents from Islamic Chanceries*, Oxford: Oxford University Press, 1965, s. 119-157. Safiye'nin Venedik Cumhuriyeti'yle ilişkilerine dair: Maria Pia Pedani, “Safiye's Household and Venetian Diplomacy”, *Turcica: Revue d'Etudes Turques* 32 (2000), s. 9-32.

³² XVII. Yüzyıl'ın ilk yarısında valide sultanların yabancı elçilerle irtibatlarına örnek olarak Kösem Sultan (1589-1651) ile Maria de Medici (1575-1642) arasındaki rabıtayı tesis eden ve 1611-1619 yılları arasında İstanbul'da görev yapmış olan Sancy Baronu Achille de Harlay gösterilebilir: Bibliothèque nationale de France, ms. fr. 16143, vr. 54a-56b.

³³ Lucien Bély, *La société des princes XVI -XVIII siècle*, Paris: puf, 1999, s. 8

Cevriöglü, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı’nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

Erkeklerden farklı biçimde uygulamış olsalar da, mercek altına alınan dönemde Osmanlı hanedan kadınlarının diplomatik rolleri kıyıda kalmış örnekler olmanın ötesine geçebilmiştir. Kadınlar diplomatik mükâlemelere resmen olmasa da, bunların kaçınılmaz paralel kanalları olan müzakerelere fiilen müdahil olmuşlardır. Ancak, son tahlilde, resmi görüşmelerde haiz olabilecekleri ehemmiyeti değerlendirebilmek pek mümkün değildir.

Ekler

I. Hürrem Sultan’ın Sigismund-August’a İlk Mektubu.

AGAD. Archiwum glówne akt dawnych w Warszawie (Varşova Tarihi Vesikalar Merkezi Arşivi). Dz. Turecki, tezka 110, n. 218. Abrahamowicz, *Katalog* n. 99 [1548]³⁴

Kral hazretlerine şöyle maruf-ı şerif ola ki pederiniz fevt olduktan sonra padişah olduğunuz istima olundu. Mübarek olsun, hazret-i Hakk âlim-i allamdır ki şad ü handan olup kalbimize nur ve gönlümüze sürur hasıl oldu. Emir Allah-ı tealanındır, n’etmek gerek? El-hükmülillah ile amel olasız. Ve bu da mektub-ı meveddet-berle işbu bizim Hasan Ağa hak-pay-ı şerifinize irsal olundu. Vüsulu müyesser oldukda eltaf-ı ma-lan-nihayenizden mercu ve mutazarrıdır ki mumaileyh mezkur bendeniz huzur-ı şerifinize her ne takrir ve tabir ederse bu canibden bilinüp hüsn-i itikad ile itimad buyurula. Baki ne demek lazımdır ki sizlere mahfi olmaya?

Ez’afü ’l-fakire

Haseki sultan el-hakire

Kral Hazretleri bilsinler ki: babanız vefat ettikten sonra sizin yeni kral olduğunuzu öğrendik. Uğurlu olsun! Her şeyi bilen Allah şahidimizdir ki bu hayırlı haber kalbimize ve gönlümüze neşe, sevinç ve aydınlık getirdi. Emir Yüce Allah’ındır, öyle biline. Allah’ın emrine uygun davranınız. Bu adamımız Hasan Ağa, dostluk mektubumuz (*mektub-ı meveddet*) ile ayağımızın kutsal tozuna yollanmıştır. Vardığı anda sonsuz lütfunuzdan bekler ve umarız ki kutsal huzurunuzla iletacağı ve anlatacağı her şeyi birebir benim sözüm gibi değerlendirip söylediklerine tamamıyla güveniniz. Bunun dışında size ne diyelim ki siz onu bilmeyesiniz.

Fakirlerin en fakiri, zavallı haseki sultan.

II. Mihrumah Sultan’ın Sigismund-August’a İlk Mektubu.

³⁴ Zygmunt Abrahamowicz, *Katalog dokumentów tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów osciennych w latach 1455–1672=Catalogue des documents turcs concernant la Pologne et les pays voisins de 1455 à 1672*, Varşova: Polska Akademia Nauk, 1958.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

AGAD. Dz. Turecki, teczka 111, n. 221. Abrahamowicz, *Katalog* n. 100 [1548]

Kral hazretlerine maruf-ı şerif ola ki atanızın fevt haberi istima olundu. Emr-i takdirin “inna lillah ve inna ileyhi raci'un” ile amel olasız. Padişahlığınız mübarek bad amin bi-rabbi 'l-ibad istima oldukda kalbimize behcet ve sürur hasıl oldu ve padişah hazretlerinin musahibi olan işbu râfi 'i ruk'a-i ubudiyyet bizim Hasan Ağa mektub-ı muhabbet-berle hak-pay-ı şerifinize irsal olundu. Vüsulu müyesser oldukda eltaf-ı ma-lanihayenizden mercu ve mutazarrıdır ki hak-pay-ı şerifinize vardıkda eğlendirmeyüp berü canibe göndermesine himmet ve inayet oluna. Baki hemişe ömr ü devlet kaim ve daim bad bi-rabbi 'l-ibad.

Ez'afü 'l-fakire

Hanım sultan el-hakire

Kral Hazretleri şöyle bilsinler: babanızın vefat ettiğini öğrendik. “Şüphesiz ki Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz” ilahi telakkisini aklınızda tutunuz. Padişahlığınız mübarek olsun. Bu haber kalbimize neşe ve sevinç getirdi. Bu dostluk mektubumuz (*mektub-ı mahabbet*), padişah hazretlerinin yaverlerinden olan adamımız Hasan Ağa ile ayağınızın kutsal tozuna gönderilmiştir. Sınır bilmez lütfunuzdan beklediğimiz şudur ki, adamımız varır varmaz bekletmeden bu tarafa geri gönderiniz. Nihayetinde, Allah'ın bir hizmetkârı olarak ömrünüz ve mutluluğunuz sağlam ve kalıcı olsun.

Fakirlerin en fakiri, zavallı *hanım sultan*.

III. Hürrem Sultan'ın Sigismund-August'a İkinci Mektubu.

AGAD. Dz. Turecki, teczka 111, n. 219. Abrahamowicz, *Katalog* n. 103 [1549]

Allah-ı te'ala kral hazretlerinin ömrünü ziyade eylesin ve bir gününü bin eylesin. Maruza-i fakire budur ki muhabbet-nameniz gelüb vusul buldukda şol kadar şad ü handan olub hazz etdim ki kabil-i tabir değıldir. Mazmun-ı minifinde sıhhat ve selametiniz ayan ve bu muhibbe-i muhlisenize olan iştiyak-ı muhabbettiniz ve padişah-ı alem-penah hazretlerine olan meveddettiniz beyan olunmuş ki kabil-i tabir değıldir. Müstedam-ı ömr olub hemişe dil-nüvaz olmakdan hali olmayasız ve mektub-ı şerifinizde olan muhabbetleri ve Hasan kulum takdir etdüğü dostlukları cana minnet bilüb padişah hazretlerine arz etdükdün sonra padişah-ı alem-penah hazretleri şol kadar hazz etmiş ki kabil-i tabir değıldir. Ayıtmış ki “koca kral bizim ile iki kardeş gibi idi inşallahu 'l-rahman bu kral ile atayla oğul gibi olalım” demiş ve bu sürurdan hükm-i şerif emr edüb kulum Hasan'ı hak-pay-ı şerifinize irsal eyledi ve kral hazretleri ma'lum-ı şerif ola ki

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel □ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

padişah yanında her ne husus için ki sizlerden zikr olunursa ol kadar sizleri hayr ile zikretmeği can-ı minnet biliriz. Bu dostluğa binaen mektub-ı muhabbet tehi-dest olmamağ-ı için iki çift don ve gönlek uçkuruyula ve altı tane destmal ve bir tane al yüz makramesi gönderildi. Bohçası ile mazur buyurasız, zira sizlere layık esbab gönderilmedi. İnşallahu'l-rahman şimden gerü kasd ile işledeleüm. Baki hemişe ömr ü devlet müstedam bad bi-rabbi'l-ibad.

El-fakiretü'l-hakire

Haseki Sultan

Yüce Tanrı siz Kral Hazretleri'nin ömrünü uzatsın ve günlerini talihli kılsın. Ben fakirin arzı şudur: Dostluk mektubunuz vardığında, o kadar mutlu ve mesut oldum ki anlatmak mümkün değildir. Mektubunuzda samimi dostunuza gösterdiğiniz arkadaşlığı ve Padişah Hazretleri'ne olan samimi ünsiyet ve bağlılığınızı devam ettirme arzunuzu bildirmektesiniz. (Bu haberlerin getirdiği mutluluk) kalemle tarif edilebilecek gibi değildir. Ömür boyu mutlu olun. Hizmetkârım Hasan Ağa, bize duyduğunuz iyi niyeti aktarmıştır. Ayrıca sultana da şu kadarını söylemiştir ki kendisi pek memnun olmuştur. Bunun üzerine sultan neşesini şöyle ifade etmiştir: “eski kralla kardeş gibiydik ve esirgeyen Allah nasip ederse bu kral ile de baba oğul gibi olacağız”. Ardından sultan, elçimiz Hasan'ı size yolladı. Ben bu dostluktan ötürü siz Majesteleri hakkında hayırlı konuşmayı minnet borcu bilirim. Dostluk mektubumuz boş ellerde kalmasın diye size iki çift don ve gömlek uçkuru ile altı mendil ve kırmızı bir yüz havlusu gönderiyorum. Bunları içinde geldikleri bohça ile kabul edin ve daha fazlasını yollayamadığım için kusuruma bakmayın. Ömrünüz ve devletiniz için dua etmekten başka daha ne yapılabilir?

Fakirlerin en zavallısı, *haseki sultan*.

IV. Safiye Sultan'ın İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e Mektubu

Skilliter tarafından “Three Letters from the Ottoman ‘Sultana’ Safiye to Queen Elizabeth I”de yayınlanmıştır.³⁵

Hüve

İftaharü'l-ümeratü'l-i'zamü'l-millet-i mesihyyet, ihtiyarü'l-kübera-i fihamü'l nasraniyye müslih-i mesalih sahibü'l-dela'il ve'l- vakar sahibü'l- edyal ve ifthar İngiltere kraliçesi hutimet avakibe bi'l-hayr. Tahiyat-ı safiyyat ve teslimat-ı vafiyat ve reddiyetü'l-fevahüt ki mahz-ı muvalat ve fart-ı musafatdan sadır olur ithaf ve ihda olundukdan sonra inha ve i'lam

³⁵ Susan A. Skilliter, “Three Letters from the Ottoman ‘Sultana’ Safiye to Queen Elizabeth I”, s. 134-139.

Cevrioğlu, M. H., (2020). Güneş Işıksel□ “Baki Ne Demek Lazımdır Sizlere Mahfi Olmaya?” Osmanlı Hanedanı'nın Kadın Üyeleri ve Diploması (XIV.-XVI. Yüzyıllar). ANKARAD, 1(1), 267-280.

olunan budur ki mektubunuz gelüb değdi. Her ne kim demişsiz malulumuz oldu. İnşallah dediğiniz üzere 'amel olunur. Bu hususdan ötüri gönlüntüzi hoş tutasız. Ođlumuz padişah hazretlerine daima terbiye eyleyüb 'ahdnameleri mucibince 'amel édesiz deyü söylemekden hali değülüz. İnşallah bu hususdan elem çekmezsiz. Siz de daima dostluk üzere sabit olasız. İnşallah kim olmaz. Ve bize araba gönderdiniz. Gelüb teslim oldu. Makbulümüz olmuşdur. Bizde size bir kaftan bir kuşak bir yen iki tane sırma destmal üç makrame bir tane incili frenk bablı estefan gönderdük. Ma 'zur tutasız. Şöyle ma 'lum ola. Baki el-du 'a

O!

Hıristiyan milleti kadın hükümdarlarının en övgüye layık olanı, Hıristiyan uluları arasındaki en yetkili hakem, şan ve şöhet sahibi, ihtişamlı ve itibarlı Elizabet, İngiltere Kraliçesi, sonu hayırlı olsun.

Bol ve samimi selamlar, karşılıklı güven ve dostluk saçan gül rayihaları sunduktan sonra şunu bildiririz: mektubunuz ulaştı ve her ne demiş iseniz anlaşıldı. İnşallah dediğiniz gibi olur. Bu hususta gönlünüz ferah olsun. Oğlumuz Padişah Hazretleri'ni her daim uyarıp, “ahitnameye uygun hareket et” diye tembih etmekten imtina etmeyeceğiz. İnşallah bu hususta bir sıkıntı yaşamayacaksınız. Siz de her daim dostluğa riayet edin. Bize gönderdiğiniz arabayı teslim aldık, makbule geçti. Öte yandan biz de size bir kaftan, bir kemer, bir yen, iki sırma işlemeli mendil, üç havlu ve bir de incili-yakutlu taç gönderdik. (Eksikse) mazur görünüz. Böyle biliniz. Son olarak, duacınızız.

ANKARAD, 2020; 1(1): 281-288	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI:

YASEMİN DEMİRCAN, LEVENT KAYAPINAR & AYŞE KAYAPINAR, *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II.Cilt, Ankara 2020, I.Cilt XXI + 232, II.Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.

Ersin Özden ATEŞ

Akdeniz’de yapılan ticaret ve bu ticaretin korunması veya el değiştirmesi için yaşanan mücadelelerde pek çok devlet gibi Osmanlılar da yoğun bir çaba sarf etmişti. Özellikle Ege’de bulunan kiklad adaları Levant’tan gelen gemiler için önemli bir ikmal merkeziydi. Bu adalarda yüzyıllar boyunca süren Roma hakimiyeti Arap saldırılarıyla yorulsa da hiçbir yoğun saldırı 1204 yılında Kostantinopolis’in yağması kadar etkilememiştir. Doge Dondalo’nun bir akrabası olan Marco Sanudo tarafından ele geçirilen adalar da bu tarihlerden itibaren bir Latin hakimiyeti başlamıştı. Nakşa merkezli bu yeni hakimiyet Osmanlı’nın büyük amirali Barbaros Hayreddin Paşa tarafından yarı yarıya sekteye uğratılmış ilerleyen yıllarda ise bu önemli Kiklad Adaları Osmanlı hakimiyetine tedricen alınmıştır.

İşte tam bu noktada literatüre eklenen *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar* eseri bu alana yeni bir bakış katmıştır. *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar* Türk Tarih Kurumu Yayınları’ndan 2020 yılında basılıp yayınlanmıştır. İki ciltten oluşan bu mühim eser 28x20 ebatlarındadır. Eserin müellifleri Yasemin Demircan, Levent Kayapınar ve Ayşe Kayapınar’dır⁶⁰¹. İlk ciltte söz konusu 6 adanın tarihsel, ekonomik ve toplumsal durumlarıyla ilgili bölümler yer almaktadır. İkinci ciltte ise TT 800 no’lu tapu tahrir defterinin transkripsiyonu yapılmıştır. Eserin başında bir müşterek giriş yazılmıştır. Oldukça önemli olan bu girişte belirtildiği üzere esas alınan ana kaynak TT 800 no’lu tapu tahrir defteri kullanılmıştır. Bu mühim Osmanlı devlet geleneği sayesinde oluşan ana kaynakta Kiklad Adaları özelinde nüfus ve ekonomi bilgileri

⁶⁰¹ Müellifler: Prof. Dr. Yasemin Demircan - Gazi Üniversitesi, Prof. Dr Levent Kayapınar - Ankara Üniversitesi, Prof. Dr. Ayşe Kayapınar- Milli Savunma Üniversitesi’nde görev almaktadırlar.

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

bulunmaktadır. Bu kaynağın değerlendirilmesiyle beraber Bahr-i Sefid bölgesinde Osmanlıların hakimiyeti ve yaptıklarıyla ilgili tarihe önemli bir katkı sağlandığı ise aşıkardır. Son yıllarda artan korsanlık ve denizcilik çalışmalarına katkısı açısından bahsettiğimiz eser çok önemli bir konuyu derince aydınlatmıştır. İlk ciltte Nakşa, Para, Santorini, Değirmenlik, Andra ve Şıra adaları hakkında çok kapsamlı bilgi bulunmaktadır.

Bunlardan Nakşa ve Para adaları Yasemin Demircan tarafından yazılmıştır. Demircan daha önce de yaptığı çalışmalarda Ege’de ki çeşitli adalarla ilgilenmiştir. Limni adası üzerine yazdığı kitabı ise onun bu çalışma yapılırken katmış olduklarının bir göstergesidir. Zira mezkur eseri ve Ege Denizi’nde ki diğer adaları da çok kez makale ve kitap yoluyla yayınlamıştır. Kikladlardaki Santorini ve Değirmenlik adalarını Levent Kayapınar yazmıştır. Kendisi Yunanca bilmesinin yanı sıra önceki çalışmalarında Yunanistan’da Osmanlı hakimiyeti üzerine yaptığı çalışmaları bulunmaktadır. Kikladlar konusuna aşına olan müellif, eser de bugün çok bilinen turistik bir yer olan Santorini ve Değirmenlik Adası’nın tahlilini yapmıştır. Ayşe Kayapınar ise Balkanlar ile ilgili mühim çalışmalar yapmış birçok farklı dil bilen bir tarihçidir. Kayapınar ise ilk ciltte bulunan Andra ve Şıra adalarının Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu süreci ve öncesini tahlil etmiş ve okuyuculara aktarmıştır.⁶⁰²

282

Eserde klasik bir tahrir transkripsiyonu yapılmamıştır. Aksine bahsedilen bu mühim adalar takımı gelen seyyahların anlatıları ve tahrir sayesinde ele geçen veriler ışığında oluşturulan birçok tablo, grafik ile zenginleştirilmiştir. . Lakin eserin bu teknik ayrıntılarının detayına inmeden önce biraz Kikladlardan bahsetmekte fayda var. Kikladlar Ege Denizinde bulunan Yunan kıyılarına daha yakın bulunan bir konumda yer almaktaydı. Ege’de bulunan adalar açısından bakıldığında üzerinde çok daha mühim aksiyonlar yaşanmıştı.

Kikladlar’da ilk yerleşimler Trakyalılara aitti. Daha sonra Girit, Teselya ve İyonyalıların bölgeye göç etmiştir⁶⁰³. M.Ö 5. Yüzyılda kısa süreli bir Pers hakimiyetinin hemen ardından adalar Antik Yunan’ın Pers saldırılarına karşı oluşturduğu Delos Birliği içerisinde yer almıştır. Yapılan ilk

⁶⁰² Kikladlar ismi dairesel anlamına gelen ‘‘Kiklad’’ (Cyclades, Siklad) ismiyle anılmaktadır. Kiklad Takımadaları 100’ü aşkın irili ufaklı adadan oluşmaktadır. XVII. yüzyılda bu adalardan 19’u meskun haldedir. XVIII. Yüzyılda Kikladlar’ın nüfusu 50.000-60.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Yasemin Demircan. Levent Kayapınar. , Ayşe Kayapınar (Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar Ankara 2020)

⁶⁰³ Demircan-Kayapınar-Kayapınar (a.g.e) s. 18

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 – 17 – 4452 – 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

görüşmelerin Delos Adası'nda olması ise birliğe bu adı vermiştir. Uzun süren bu çekişmelerden sonra adalarda Roma hakimiyeti başlamıştı. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla beraber bölge Doğu Roma'da kalmıştır. M.S 10.yüzyıl başlarından Arapların Girit ele geçirmesiyle Kikladlar adalarına da akınlar yapılmış ve kısa bir süre buradan haraç alınmıştı⁶⁰⁴. Bu kısa sürenin hemen ardından Bizans hakimiyeti tekrar başlamıştır. 1204 yılına gelindiğinde ise adalar hali hazırda Venedikli tüccarlar için bir üst konumundaydı. 1204 yılında İstanbul üzerine çevrilen IV. Haçlı Seferi sırasında adadaki asker bu harekate katılmış ada boş kalmıştır. Zaten Levant ticaretinde önemli bir ikmal noktası niteliği taşıyan Kikladlar, Venedikli Doge Enrico Dandolo'nun bir akrabası olan Marco Sanudo tarafından 1204 yılında Marco Sanudo bazı yakınlarıyla beraber Kiklad adalarında bir devlet kurma teşebbüsü başlatmıştı. 1207 yılında bu amacına ulaşan Sanudo, Nakşa merkez olmak üzere Venedik Cumhuriyeti ile yakın dirsek teması olan bir yapı inşa etmiştir. Onunla buraya yerleşen bazı yakınları da çevre adalarda yerel yöneticilikler yapmaya başladılar. Andra ve diğer adalarda feodal kale yapıları ve bu duruma uygun bir toplumsal yapı oluşmaya başladı⁶⁰⁵. Bu yeni hakimler Latin ve Katolik yerel halk ise Rum ve Ortodoks'tu. Bu uyuşmazlık her ne kadar zor durumlar yaşatsa da adalar büyük Türk amirali Barbaros Hayreddin Paşa dönemine kadar ve hatta sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmak suretiyle bu Latin feodal beylerine bağlılardı.

283

Kikladlar'da yeni kurulan Nakşa Dükalığı/Archipelago Dükalığı üzerinde 13.yy boyunca Achae, Napoli, Bizans ve Venedik hak iddia etti. Tüm bunlara rağmen Sanudolar 1383 yılına kadar yöneten hanedan olarak başta kaldı⁶⁰⁶. Bu tarihten itibaren hakimiyet Melos adasının lordu olan Crispilere geçti⁶⁰⁷. Crispiler döneminde Nakşa Dükalığı Venedik etkisini son raddede hissetti. Özellikle Osmanlıların Ege Denizi'nde

⁶⁰⁴ 904-910 yılları arasından Nakşa ve diğer adaların yöneticileri Girit Arap Emirliğine vergi vermiştir. (Demircan- a.g.e s. 18)

⁶⁰⁵ W.A Hurlley ‘‘ A Short History of Greece: From Early Times to 1964 ‘‘, s.64, Cambridge University Press, Cambridge 1968

⁶⁰⁶ Hurlley, (a.g.e) s. 64

⁶⁰⁷ Giovanni Sanudo tek çocuğu olan kızı Fiorenza Eğriboz senyörü Giovanni Della Carcerio ile evlenmişti. 1371 yılında bu çiftin erkek çocuğu Nikola Nakşa Dük'ü oldu. Lakin 1383 yılında Giovanni Sanudo 'nun kardeşi Marco'nun kızıyla evli olan Francesco Crispo evliliğine dayanarak hak iddia etti. 1383 yılında Della Carcerio'lar Crispo tarafından öldürülerek tek meşru hak sahibi oldu. (Tournefort Seyahatnamesi , ed. Stefanos Yerasimos Kitap Yayınevi, s.128)

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

etkinleşmeleriyle beraber Crispolar'ın Venedik devleti ve imkanlarını adaya çekmesinde önemli bir etken olmuştur. Kikladlar'ın Levant ticareti için önemli bir ikmal merkezi olması da Venedik Cumhuriyeti'nin dikkatine şayandı. Fakat bu Venedik etkisinin artışı Türk akınlarını durduramadı. 1537 yılında Kanuni döneminde İtalya'ya yapılması planlanan sefer öncesi Barbaros Hayrettin Paşa vasıtasıyla Kikladlar Osmanlı hakimiyetini tanımıştır.

1537-1566 yılları arasında yerel yöneticiler vergi vermek kaydıyla bölgedeki hakimiyetlerine devam etmişti. 1566'da II. Selim'in gözde adamlarından Yasef Nasi tarafından idare edilmeye başlandı. 1579 yılına gelindiğinde ise bölge Osmanlı İmparatorluğu'na tamamen katıldı. Bu şekilde bakıldığında Osmanlıların geç dönemde klasik dönem başlarında uyguladığı fetih metodunu yüksek oranda uyguladığı yerlerden biridir. Osmanlıların Akdeniz siyasetindeki etkinliklerini biraz daha arttıran bu yeni fetih sayesinde hem Venedik'in Doğu'daki ticari noktalarından biri düşmüş hem de Osmanlıların hakimiyeti artmıştır.

Doğu Akdeniz'de hakimiyetini tamamlamak isteyen Osmanlılar Girit adasına sefere çıkmalarıyla beraber bölge bir çatışma alanına döndü. Venedikli korsanlar Kikladlar'a yağma hareketine başlamıştı. Hatta bir saldırıda Osmanlı İmparatorluğuna bağlı devlet görevlileri esir düşmüşlerdi⁶⁰⁸. 1669 yılında Girit'in tamamen Osmanlı idaresine girmesiyle beraber Kikladlar ve Ege Deniz'inde çatışmalara dinmiştir. 1768-1774 Rus Harbi döneminde Baltık Denizin'den gelen Rus Donanması Kikladlar'da bulunan Para adasını üs olarak kullanmış ve savaş sonunda yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile bölge tekrar Osmanlılara geçmiştir⁶⁰⁹. Yunan isyanına iştirak etmeyen ada halkı 1829 yılında yapılan anlaşma ile Yunanistan'a bırakılmıştır⁶¹⁰.

Eser tüm bu detayları bize vermektedir. Adadaki ilk geniş kapsamlı sayımını 1669-1670 yılları arasında yapan Osmanlı Devleti Kikladlar'daki etkinliğini arttırmayı planlamaktaydı. Özellikle II. Ciltte bulunan TT 800 nolu tapu tahrir defteri transkripsiyonunda elde edilen verilerin ışığında oluşturulan tablo ve grafiklerle bu durum çokça desteklenmiştir. Eserde toplamda 42 adet tablo ve 34 adet grafik bulunmaktadır. Bunlar I. Ciltte yer alıp tablolardan 16 adeti Nakşa Adası verilerinden, 7'si Para Adası verilerinden, 4'ü Santorini Adası, 1'i Değirmenlik Adası, yine 7'si Andra

⁶⁰⁸ Demircan , (a.g.e) s. 23

⁶⁰⁹ Demircan (a.g.e) s.23

⁶¹⁰ Demircan (a.g.e) s.23

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 – 17 – 4452 – 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

adası verilerinden ve 6'sı Şira Adası verilerinden oluşturulmuştur. Grafiklerden de 6'sı Nakşa, 3'ü Para, 18'i Santorini, 1'i Değirmenlik, 3'ü Andra ve yine son 3'ü Şira adası verilerinden müteşekkildir. Ayrıca I. Ciltte bunlara ek 3 farklı harita bulunmaktadır. Tüm bu grafik ve tablolarla 1670 yılında Kiklad Adaları bünyesinde bulunan nüfus, ibadethaneler, ibadethanelere bağlı arazi ve buralarda görev alan keşişler ve patrikler, tarım topraklarının kullanımı gösterilmiştir. Ayrıca adaların önemli besin kaynağı olan incir ve zeytin vb ağaçların istatistiksel verisi dağlık bölgelerde bulunan toprağın dağılımı dağlık bölgelerdeki ürünler üzerine tasarruf eden halk ve ortak olanların sayısal verisine yer verilmiştir. Kiklad Adaları'ndan alınan vergi kalemlerine (öşür, ispençe, tapu resmi, bostan resmi, bad-i heva vergileri) ve değirmenlerin istatistiksel verileri bu transkripsiyon sayesinde ortaya çıkmış ve müellifler tarafından dikkat çekici bir şekilde eserde yerini almıştır. Özellikle Santorini Adası'nda bulunan 15 köy'ün vergi gelirleri bize 17. yy sonlarında oldukça yoğun deniz trafiğine sahip bir bölgenin iktisadi yapısı üzerinde fikir yürütmemizi sağlamaktadır. Müellifler yazımını yaptıkları adaların kronolojik tarihini, demografik yapısını, ticari yaşamını, vergi gelir giderlerini, ticari ve zirai faaliyetleri yürütenleri, din adamları ve ibadethaneleri aktarmışlardır.

Eserde müellifler yukarıda değinmiş olduğumuz Osmanlı Devleti'nin Kiklad Adaları'nda yaptığı ilk geniş kapsamlı sayımını (1670 yılı) odak noktasına almış olmasına rağmen Osmanlı öncesi dönemi, Osmanlı hakimiyetini tanımış ecnebi yöneticiler tarafından Kikladlar'ın idaresini de anlatmışlardır. Bahr-i Sefid Sancağına bağlı adalar Nakşa, Para Değirmenlik ve Şira Livalarına ayrılmışlardır. Yine bu mezbur adaların anlatımı bazı yöntemlerle ilgi çekici ve yeni tarih anlayışına da uygun olarak zenginleştirilmiştir. Eserde müellifler kuru bir siyasi yaşam manzarası çizmek değil Andre Thevet, Jean de Thevenot, Joseph de Tournefort gibi adaların tamamını gezmiş seyyahların yazımlarıyla zenginleştirilmiş bir anlatım yolu kullanmışlardır⁶¹¹.

Önemli bir diğer husus ise adanın demografik yapısı ile ilgili tespitlerdir. Adaların demografik yapısı eserde transkripsiyonu yapılan 1670 tarihli tahrir esas alınarak açıklığa kavuşturulmuştur. Rum, Latin (Efrenç) oldukça az Müslüman ve Yahudi nüfusu demografik yapıyı oluşturmaktadır. Kiklad adalarında yapılan tahririn transkripsiyon edilmiş

⁶¹¹ Joseph de Tournefort: Fransız Doğa Bilimci ve Seyyah, 18.yy başında Osmanlı İmparatorluğu'nda geziler yapmış özellikle Kikladlar, İstanbul ve Doğu Anadolu'da bulunmuştur.

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

hali olan II. Ciltte Bizans İmparatorluğu'nda kalma tanıdık hanedan isimlerine rastlamaktayız. Paleologos, Laskarid, Komninos, Angelos gibi önemli Rum kökenli hanedanların yanı sıra önemli Latin aristokrat ailelerinin soy isimlerini de görmekteyiz. Özellikle Kikladlar'ın Osmanlı Devleti öncesi hakimleri olan Latinlerde Osmanlı hakimiyeti süresince statükolarını (status quo ⁶¹²) korumayı başarmışlardır. Toprak ve arazilerden vergi toplama işlemi Osmanlı Devleti tarafından bu kesime verilmeye devam etmiştir. Yine Latin ve Rum aristokrat ailelerin Kiklad Adaları'ndaki varlığı ve tarih içerisinde devam eden yaşamları araştırmacılar için önemli bir kaynak olabilir. Ortak yaşam anlayışının da önemli bir örneği olan adaların bu yapısı eserde anlatılmıştır.

17.yüzyıl boyunca Kikladlar'da yoğun bir Cizvit hareketlenmesi de bulunmaktadır. Cizvitler dışında Katolik tarikatlarından olan Fransiskanların Kiklad Adaları'nda etkin olduğunu (Cizvitler kadar olmasa da) eserde görmekteyiz. Tüm bunların yanı sıra Papa'nın atadığı bir Latin başpiskoposu ve İstanbul'dan atanan bir Rum metropoliti bulunmaktadır. Bu noktada adalar genelinde hissedilir bir Latin hakimiyeti hem toplumsal hem dini yaşam içerisinde hem de siyasal bünyede varlığını eserin ortaya koyduğu bilgilerden dolayı görebilmekteyiz. Bu bağlamda Cizvit tarikatının faaliyetlerini araştırmaya yönelecek araştırmacılar için de mezbur eserden faydalanmak isteyecekleri çok fazla içerik ve veri bulunmaktadır. Yine bu hususta adada yaşanan ortak yaşam anlayışı ve pratiği iktisadi yapıda da etkindir. Adalar ekseriyetle ekonomik faaliyetler bakımından tarım ve hayvancılık üzerinden yürümektedir. Zaman zaman ekilen ürün tipi değişim göstermektedir. Genellikle ihraç edilen ürünler ise zeytin ve üzüm olduğunu eserde bulabilmekteyiz. Adalar sürekli olarak bahsettiğimiz şekilde önemli bir ikmal merkezi olmasından dolayı yoğun bir deniz trafiği ve bunun getirisi olarak yoğun bir ticarete de ev sahipliği yapmaktaydı.

Eserde ihtimam gösterilerek müellifler tarafından neşredilen küçük gözüken fakat önemli bir husus ise ölçü birimleri hususudur. Tahrir yapılan bölgede kullanılan ölçü birimleri dönüşüm yapılmak yerine bölgesel dil üzerinden kaydedilmektedir. Örneğin Kiklad Adaları'nda pinaki ve muzur birimleri kullanılmış. II. ciltte transkripsiyonu yapılmış TT 800 no'lu tapu tahririnde de bu birimler kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Pinaki ve muzur ölçü birimleri tahrirde hem ağırlık hem de alan ölçü birimi olarak

⁶¹² Status quo: Önceden beri süregelen veya var olan, bir önceki veya şimdiki mevcut durum

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

kullanıldığını yine eserden öğrenmekteyiz. Eserin ortaya koymuş olduğu bu durum tahriri yapanların yerel halkla olan bağlantısını sorgulatmaktadır. Ayrıca yine eser bize Osmanlı memurlarının bir bölgeye yaptıkları tahrirde merkezîyetçi anlayışı her noktada göstermediğini ve sadece bu tahrir ile yapılanın hazinenin bölgeden talep edebileceği maksimum vergi gelirini ve yine bölgenin ekonomik kapasitesini tespit ettirebilmektedir. Burada yapılan tahrirle merkezin tahrir yapılan yöre ile ilgilendiği de gösterilmektedir. Fakat bu yörenin ölçü birimlerinin kullanılması merkezi idarenin merkezîyetçi anlayış kavramının yerel uygulamalara dikkat etmesine mani olmadığını göstermektedir.

Tahrir sayesinde müellifler her türlü yerleşim yerinde bulunan nüfusu tahmin edebilmektedir. Bu verileri okurlarla paylaşan müellifler köy ve mahallelerde kayıtlı hanelerden ulaşmaktadırlar. Adalarda merkezi yerleşim ve kasabalar dışında Nakşa'da 27, Para'da 6, Santorini'de 16, Değirmenlik Kalesi dışında 3 köy Değirmenlik Adası'nda, Andra'da 4 köy bulunmaktadır. Şıra Adası tek bir yerleşim yeri olarak düşünüldüğünden tahrirde bir karye (köy) ye rastlanmamaktadır. Tüm bu mahalle, merkez, köy ve kasabaların yanı sıra manastırlarda yaşayan din görevlisi nüfusu ve ödedikleri vergiler de eserde yer almıştır.

Sonuç olarak eserde Kikladlar'da uzun bir süre devam eden Osmanlı Hakimiyeti ve özellikle Girit'in Fethi sonrasında artan merkezi otorite davranışlarının en önemli fiillerinden olan tahrir uygulaması TT 800 no'lu tapu tahrir defterinin transkripsiyonu noktasında profesyonelce ortaya konmuştur. Bu noktada ortaya çıkan veriler ve müelliflerin tahlilleriyle oluşan eser mezbur adaların toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamını biz okurlara tanıtmış ve anlatmıştır. Adalardaki ihracat ve ithalat ürünleri, nüfusun yerleşim alanları ve hangi adalarda yoğunlaştığı, neden buralarda yoğunlaştığı gibi mühim sorular eserde kendine yer bulabilmektedir. Müelliflerin ortaya koyduğu bu eser ile beraber Ege ile ilgili literatür oldukça zenginleşmiştir. Bu zenginleşmenin en önemli adımı ise Osmanlı idaresinin adalar üzerinde yani karasal sınırla bağlı olmayan ve bu neden ile Müslüman nüfusun az kaldığı yerlerde izlediği siyaset ve politikaların anlaşılması üzerinde daha çok araştırma yapılabilmesi için yeni bir ortam yaratmasıdır. İmparatorluğu'nun karasal alanlarındaki aksiyonlarıyla farklı bir seyir izleyen Kikladlar'daki siyaseti yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi ama pragmatist bir yönetim anlayışı içerisinde olduğu eserle desteklenmiştir. Latin yöneticilerin Osmanlı döneminde de görevine bir süre "fetih metodu" gereği devam etmesi ve sonrasında da Latin aristokratların haklarının devamlılığı bize bunları göstermektedir.

Ateş. E. Ö. (2020). Yasemin Demircan, Levent Kayapınar & Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2020, I. Cilt XXI + 232, II. Cilt XIV + 555 + CD, ISBN: 978 - 975 - 17 - 4452 - 4.). ANKARAD, 1(1), 281-288.

Zaten Kapudan Paşa Eyaleti olarak bilinen Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaletine bağlı olan Kikladlar'da bahsettiğimiz pragmatik tavrın uygulanmasının nedeni eyaletin yöneticisi olan Osmanlı askeri görevlisi "Kapudan Paşa" görevinin sürekli hareket halinde olmasından kaynaklanabilir. Bu noktada eser bize böyle durumlarda İmparatorluğun aksiyonlarını göstermektedir. Bölgede ki vergi, nüfus ve tahkimat potansiyeli anlamak için yapılan 1670 seneli tahririn müellifler tarafından yapılan transkripsiyonu ve tahlili Osmanlı'da Korsanlık ve Deniz Tarihi konularına da çokça yardımcı bulunacaktır. Bugün hala Türkiye-Yunanistan arasında problemlerle dolu bir alan olan Ege Denizi hususunda yapılan araştırmalara da destek olacağı aşikârdır. Deniz tarihi, korsanlık, Osmanlı sosyal tarihi gibi önemli araştırma alanlarının yanı sıra Osmanlı tahrir geleneği, Osmanlı tedrici fetih siyaseti, Osmanlı pragmatikliği gibi önemli konularda araştırmacılar ve tarihçiler için faydalanabilme potansiyeli olan bir eser, bilim dünyasına kazandırılmıştır.